

Petar ŠIMUNOVIĆ

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Strossmayerov trg 2, HR-10000 Zagreb

SAKRALNI TOPONIMI SA *sut-* +svetačko ime U RAZDOBLJU KASNE ANTIKE DO PREDROMANIKE

Autor je tipu svetačkih toponima sa *sanctus* + *svetačko ime* pridodao nekoliko dosad neutvrđenih toponima, te objasnio nekoliko imena blagdana kao što su *Sutvija* na Lošinju i *Sudājma* u Splitu. U radu se posebno naglašavaju ove činjenice:

1. Toponimi ovoga tipa pridružuju se kasnoantičkim crkvama V. i VI. stoljeća, što je važno za potvrdu kontinuiteta antike i nakon doseobe Hrvata na tim prostorima.

2. Na nekim toponimima analiziraju se supsticijske promjene mnogo ranijega datuma od posljednjih zasvjedočenja vokalnih nazalâ u hrvatskom jeziku kao što su: *ă > ǫ* (*Stombrata*), *-tʰi- > -č-* (*Stobreč*), *ũ > ǔ* (*Sudājma*), koje su se zbivale do početka IX. stoljeća.

3. Razmještaji toponima sa *sut-/st-* svojim "grozdastim" potvrdama na agerima romanskih gradova, osobito Zadra, Splita i Dubrovnika, upućuju ne samo na jezičnu simbiozu već na biološko i gospodarsko prožimanje gradskih Romana i prigradskih Hrvata. Ti toponimi svojim likovima svjedoče ne samo o ulasku Hrvata u romanske gradove nego i o ranoj evangelizaciji Hrvata na tim prostorima.

Ovi toponimi koji se tvore od romanskog pridjeva *san(c)tu* + svetačko ime nastali su i razmješteni uglavnom na hrvatskom primorju. Na rubnoj crti etničkoga, biološkoga, gospodarskoga, kulturnoga i jezičnoga djelovanja Slavije i Romanije, na crti prožimanja hrvatskoga jezika u njegovu iskonu s čakavskim obilježjima i staroromanskoga, dalmatskoga jezika, koji se već u XII. stoljeću gasio na velikom dijelu toga područja.

Ondje se na romanskom supstratu materijalne i duhovne kulture začinju prvi tragovi hrvatske državnosti, utvrđuju zasade hrvatskoga pisma, nastaju prvi pisani i književni spomenici. U stoljećima dugoj jezičnoj simbiozi oblikovao se novi hrvatski duh na neugaslim tragovima slavenskoga običajnoga prava, življenja i djelovanja, na prežicima materijalne i duhovne kulture, na neutrnutim žišcima slavenskoga poganskoga vjerovanja, na bogatim i ranim nataložinama kršćanstva, na međi skoroga raskola istočnoga i zapadnoga kršćanstva.

Zemljopisna imena prve su zapisane hrvatske riječi i prvi svjedoci mnogostrukih kulturnih prožimanja na istočnojadranskom prostoru. Ondje je gusto i posvuda ukorijenjena prethrvatska toponimija koju su Hrvati primali romanskim posredništvom u prvim stoljećima svoje doseobe i prilagođivali je svojemu jezičnomu sustavu toga vremena. Kako se toponimi pridružuju zemljopisnim sadržajima koji su nepremjestivi, to su imena po svojim jezičnim pripadnostima i po svojim petrificiranim prilagodabama svjedoci hrvatskoga etničkog zaposjednuća dotičnoga prostora i prisutnosti Hrvata na tom prostoru. To je bitna konstanta.

Važna je tečevina antike zaposjedanje obitovanoga i kultnoga mjesta i nasljeđivanje njihova imena. Ono se prije tih zapisa i nakon njih prenosilo slijedom pamćenja. Hrvati su na tim prostorima prihvaćali od romanskih starinaca imena i prilagođivali ih svojemu jeziku. Zanimljivi su indikativni razmještaj i čestoća javljanja tih imena koja su nastala kao posljedica zajedničkoga življenja i neposredne jezične simbioze. Imena se doista očituju kao spomenici kontinuiteta od prvih doticaja Hrvata i Romana na jadranskom prostoru.

Već u kasno rimsko doba ustalio se običaj na Mediteranu da se naselja imenuju po svecima kojima su crkve u dotičnim naseljima posvećene.¹ Imena u kojima su sadržani naslovnici crkava mnogo je i posvuda su na istočnojadranskom primorju. Ona se odnose na ranokršćanske bogomolje, mjesta gdje su dotične bogomolje sagrađene te na okoliš koji su posjedovale i u kojemu su djelovale dotične crkve.

Ovdje nas zanimaju ona imena tvorena od romanskog pridjeva *s a n c t u s*, koji je u dalmatskom glasio *san(c)tu(s)* i svetačkog imena: *Stomora* (: *santa Maria*), *Sutvara* (: *s. Barbara*), *Stobreč* (: *s. Laurentius*), *Stombrata* (: *s. Martha*), *Stivan* (: *s. Johannes*), *Sučidar* (: *s. Isidor*), *Sukošan* (: *s. Cassianus*) itd., a razmještene su od Bara i Bokokotorskoga zaljeva, gdje su grozdasto skupljeni (*Stivan*, *Sučekla*, *Sušćepan*, *Sutomora*, *Sutorinsko polje*, *Stoliv*, *Velja* i *Mala Suta* itd.) do krajnjega sjeverozapada u Istri: *Škocjan* (: *s. Cantianus*), *Šmarje* (: *s. Maria*) kod

¹ Imenovanje naselja po crkvenim naslovnici započinje u zapadnoj crkvi od II./III. stoljeća, a u istočnom kršćanstvu od V. stoljeća.

Kopra i *Sočerga* (: s. Ćirijak < Quiriacus) na današnjoj hrvatsko-slovenskoj međi u sjevernoj Istri.

Rijetkost ili posvemašnji izostanak takvih imenskih struktura u unutrašnjosti i u daljem zaleđu romanskih gradova, na prostoru prvotne jezgre hrvatske države od Zrmanje do Cetine, te u sklavinijama do Neretve i dalje na jug, u Lici i Bosni na zasvjedočenim ranokršćanskim nalazištima, svjedoče o različitosti i intenzitetu prvotnoga suživota Hrvata i Romana na tim prostorima, o krhoj biološkoj, gospodarskoj, kulturnoj i jezičnoj simbiozi, kudikamo drugačijoj od one u agerima nekoć važnih romanskih gradova i po otocima od Boke kotorske do Istre, gdje je simbioza starinaca i Hrvata bila mirna, ali izrazito jaka i djelatna.

Gustoća i razmještaj tih imenskih tipova vrlo su indikativni za simbiotske procese u doba usvajanja i prilagodbe imena, za put i vrijeme, prostor i intenzitet prvotne hrvatske evangelizacije, za potvrdu ranokršćanskoga horizonta i za pojavu predromanike u Hrvata.

Potrebno je istaknuti da su navedeni, i svi drugi toponimi toga tipa ulazili u hrvatski jezik kao sintagme, kao jedinstvene izgovorne cjeline nerazlučivih sastavnica. Otprilike onako kako su primane sljubljene imenske cjeline *Oprtalj* (< ad portula(s)), *Valtura* (: вѣ Altura), *Vis* (< вѣ Jis = Ἴσσοα), *Mučelje* (< meu Čelje) itd. Zoran je primjer toponima *Stobreč* (stari *Epetion*) kojemu ni vrsni Petar Skok nije bio prepoznao sastavnice *santulaurentiu* (> *s(ǫ)t(lo)bręč*), već ga je izvodio od sintagme *extra Epetiu*.² Ako te sastavnice nije prepoznao takav izvrstan onomastičar, kako je takav imenski sastav mogao prepoznati i lučiti u dijelove puk kojemu su upravo ti tipovi imena u takvu sastavu prenošeni i koji ih je tako usvajao i prilagođivao svojem izgovoru? To slitinasto sjedinjenje imenske sintagme, u kojem je neprepoznatljiv romanski pridjev *santu* (+ svetačko ime), uzrokom je zašto se takva imena ne prevode poput mnogih drugih toponima kojima je semantika bila jasna: *Arcutio* : *Lučac* (1260), *slauonice Tirstenit latine vero Calamet* (1144), *ad Laculos sive ad Loque* (1260), *Gripae que slauonice Brus nuncupantur* (1080), *Dilat* : *Vlačine*, *Ponte sicco* : *Suqui mostoh* (950), *Murula* : *sclauonice Steniče* itd.,³ ali uvijek *Supetar* (Dubrovnik, Pelješac, Brač, Split, Poljica, Čiovo, Šolta, Rab, Istra).⁴

² P. Skok, *Postanak Splita. Anali Historijskog instituta u Dubrovniku*, 1, Dubrovnik 1952, 39.

³ P. Šimunović, *Prvotna simbioza Romana i Hrvata u svjetlu toponimije. Rasprave Zavoda za jezik*, 10-11, Zagreb 1984-85, 196. i d.

⁴ V. Putanec, *Refleksi starodalmatskog pridjeva sanctus u onomastici obalne Hrvatske. Slovo*, 13, Zagreb 1963, 137-175; P. Šimunović, *Toponimi sa starodalmatskim pridjevom san(c)tu(s)*. U: *Istočnojadranska toponimija*. Ed. "Logos", Split 1986, 109-120.

Jedino tako mogle su nastati prilagodbenice tipa: *Sutomiščica* (:santa Euphemia), *Stomorica* (:santa Maria), *Štafilić* (:santu Feliciu) i sl.,⁵ jer je imenska prilagodba shvatljiva iz jedinstvene, slitinske sintagme.⁶

Naime, na tadašnjem stupnju razvitka hrvatskoga jezika koji ima u samoglasničkom sustavu prednji nazal /ɛ/ i stražnji nazal /ɔ/, kao baštinu zajedničkoga praslavenskog vokalizma, svaka izgovorena sekvencija u posudenicama vokal + /n/ ili /m/, ako iza njih nije slijedio samoglasnik, postajala je nazal, i to /ɛ/ ako je samoglasnik ispred /n,m/ bio prednjega reda /i,e,ě/, odnosno nazal /ɔ/ ako je ispred /n,m/ bio samoglasnik stražnjega reda /a,o,u,y/.

Od prve doseobe Hrvati su čuli i prilagodili mnoge toponime: *Pisent* > **Pɚsɛt* > *Pset* (ime stare hrvatske župe), *Solenta* > **Sulet* > *Sulet*, *Parent^siu* > **Porɛč* > *Poreč*, *Piquentu* > **P|zɛt* > *Buzet*, odnosno *Basante* > **Bosɔtɔ* > *Bosut*, *Juncu* > **Žɔtɔ* > *Žut*, *Junceu* > *Žuk(ovik)*, *Sansecu* > **Sɔsɔkɔ* > *Susak*, *Montona* > *Motovun*, te mnogobrojni svetački toponimi tvoreni u slivenoj vezi s romanskim pridjevom *santu/santa* + svetačko ime. Slično su iz takve jedinstvene sintagme nastajali toponimi tipa *Mutokit* (< *monte acutu*), *Mutogras* (< *monte grassu*), *Mutvoran* (< *monte Mauranu*), *Mukoval* (< *monte caballu*).⁷

Nazali u hrvatskom jeziku izgovarali su se do u X. stoljeće. U Čedadskom evanđelju iz V-VI. stoljeća u kojemu su upisi vladarskih i drugih imena iz IX-X. stoljeća, ne nalazimo već nazal u upisanom imenu hrvatskoga kneza Mutimira (u nas *Muncymir* < **Mɔtimɛrɔ*, s grafijom koja upozorava na uznapredovali proces gubljenja nazala). Na nestajanje prednjega nazala /ɛ/ svjedoči glosa *isicu* (= **jɛzykɔ*) iz godine 880.⁸ Ti primjeri pokazuju da su nazali iz hrvatskoga jezika nestajali u IX. stoljeću, premda ima pouzdanih primjera da je proces jenjavao i početkom X. stoljeća.

⁵ V. Putanec, *o.c.*, 145, 168, bilj. 111.

⁶ Sličnu pojavu zamjećujemo u dakorumunjskom *sintāmāriā* (sa *sint* od *santu*) sjedinjenim, nerazlučivim sastavnicama, jer uz druga imena svetaca redovito se dodaje pridjev *sfint* (od slavenskog *svetɔ*). Vidi P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (kratim:ER), III, s.v. *sut-/svet*.

⁷ U Istri, kako pokazuje toponim *Motovun*, stražnji starohrvatski nazal ostvaruje se kao /o/, odnosno kao /a/ u toponimima *Sativanac*, *Satlovreč*. U toponimu *Sočerga* (: *santu Cyriacu*) sonorizacija -k- > -g- u intervokalnom položaju svjedoči da su Hrvati na tom prostoru jakog furlanskog utjecaja već tada zatekli tu pojavu koja se u staroromanskom jeziku na istočnom Jadranu nije provodila: *Okić* (: *acutu*), *Lapkat* (: *rubricata*), *Cavtat/Captat* (: *civitate*), *Škrip* (: *scripi*) itd.

⁸ V. Putanec, *o.c.*, 169, bilješka 118; isti, *Priručnik za proučavanje povijesti leksikografije*, p.o. Ed. Leksikografski zavod, Zagreb 1992, 5.

Hrvatski sakralni toponimi s dalmatskim pridjevom *santu* upozoravaju na prisutnost Hrvata na mjestima gdje se ti toponimi nalaze i na zajednički život s Romanima u IX. i X. stoljeću uz te sakralne sadržaje. Kako je svakomu toponimu potrebno dugo vremena da se jezično prilagodi i u takvu prilagođenu liku ustali u jeziku primatelju, moguće je realno pretpostaviti da su mnogi toponimi toga tipa barem stoljeće stariji: dok je taj jezični proces bio u nastajanju (hrvatska prilagodba romanske sekvencije vokal + n/m + konsonant), u trajanju (ime s nazalnim samoglasnikom) i u nestajanju (dekompozicija nazalnih samoglasnika u /e/, odnosno /u/).⁹

Neke su glasovne prilagodbe romanskih imena starije, a oblične prilagodbe tih imena u hrvatskom jeziku mnogo ranije od spomenutih. Zbivale su se čak u VII. i VIII. stoljeću, što su vrlo značajni pokazatelji nazočnosti Hrvata na tim prostorima. Budući da se te jezične prilagodbe zbivaju i na sakralnim toponimima s romanskim pridjevom *santu*, ti su toponimi važni dokazi i o vremenu hrvatskoga pokršćavanja na tim prostorima. Toponimi toga tipa dobivaju stoga na vrijednosti kao stvarni jezični dokazi, jer svjedoče o spomenutom zbivanju upravo u takozvanim “gluhim stoljećima” hrvatske povijesti, kad drugih povijesnih dokaza nema, ili ih nema obilato.

Dolazak Slavena na Balkan zbiva se u mlađe doba praslavenskog preustroja samoglasničkoga sustava. Romansku sekvenciju /au/, /ou/ oni ne prepoznaju više kao dvoglas, već je zamjenjuju s /u/,¹⁰ kako se to, primjerice, pokazuje u toponimu **Poetouio* (njem. *Pettau*, slov. *Ptuj*), već je preko suponiranog romanskog oblika **petoujo* čuju kao **pɛtuŭ* > *Ptuj*.¹¹ Te se sekvencije zatim, do otprilike 800. godine, ostvaruju kao /ov/: *Povljana* (< Pauliana), *Lovran(a)* (< Laurana), *Lovret* (< Lauretu). U tu promjenu uključujemo imena *Movar* (: Mauru) i toponime *Mutvoran*, *Movarščica*, *Lovreč* (: Laurentšiu), *Lovrečina* itd. Nju nahodimo u sakralnim toponimima *Stobreč* (: **santulaurentšju*) za grčki Epetion kod Splita, za ime predjela uz ranokršćansku baziliku na Braču u uvali Lovrečina, za ime lokaliteta srušene ranokršćanske crkve u Gornjem Muću (*Dobreč/Lovreč*), u

⁹ Onovremeni hrvatski oblici imena *Muntimir*, *Centina*, *Ze(n)ta* i sl. upozoravaju na uznapredovali proces nestajanja nazalnih samoglasnika iz hrvatskoga jezika.

¹⁰ Ch.E. Bridwell, *The Chronology of Certain Sound Changes in Common Slavic as Evidenced by Loans from Vulgar Latin*. *Word*, 17, br.2, 1961, 119-120.

¹¹ Smatra se da su Slaveni (Slovenci) zauzeli to područje neposredno nakon što su ga Langobardi napustili oko 580. godine. Vidi J. Klemenc, *Ptujski grad v kasni antiki*, Ed SAZU, Opera 4, Ljubljana 1950, 76-77.

Vrbniku i Grušinama, na Cresu i na Lošinj, a ime se uvijek odnosilo na rano-kršćanske crkve iz V-VI. stoljeća.¹²

Poznata je činjenica da se iz mlađeg stadija sveslavenskoga jezika, koji još traje za seobe Slavena, zadržala samoglasnička kvaliteta kao fonemski razlikovni čimbenik. To znači da Hrvati u prvom stoljeću doseobe imaju u samoglasničkom sustavu kratke samoglasnike /ɤ, ʝ, ɛ, ɔ/ i duge samoglasnike /ī, ȳ, ē, ā, ū/. Budući da u to doba, dakle, nemaju kratkoga /ǣ/, oni u najranijim posuđenicama taj strani, uglavnom romanski /ǣ/ percipiraju svojim najbližim glasom, a to je /ō/: *Kopar* (: *capra*), *Poreč* (: *Parent^siu*), *Plomin* (: *Flanona*), *Omiš/Omišalj* (: *Almissa*), *Osor* (: *Apsara*), *Olib* (: **alluviu*), *Polča* (: *palat^sja*), *Molat* (: *Malata*), *Molunat* (: *Malonta*), *Trogir* (: *Tragura*), *Solin* (: *Salona*), *Poljud* (: *palude*), *Mosor* (: **Masaru*), *Mostir/Mojstir/Muster* i sl. (: *monasteriu*), *Norin* (: *Narona*), *Bol* (: *vallu*), *Postira* (: *pastura*), *Ston* (: *Stagnu*), *Lokrum* (: **Lacrumona*), *Soline* (: *salina*), *Mogorjelo* (: **Magurella*), *Konavli* (: *cannabula*), *Kotor* (: *Cataru*)... pa do *Soluna* (: *Salonikē*) i *Kostura* (: *castoria*) u Grčkoj, ili u unutrašnjosti: *Odra* (: **jadъrb*), *Bosut* (: *Bassante*), *Kostolac* (: *castellum*), *Timok* (: **Timacu*) itd. Toponimi koji su se sačuvali na širokom prostoru i izvan južnoslavenskih jezika pokazuju da je u njima kvantiteta vokala, kao distinktivno obilježje, trajala do sredine VIII. stoljeća, kad se dugi vokali skraćuju (vjerojatno gubljenjem velarnoga izgovora koji je u prijašnjem razdoblju pratio vokale u mnogim primjerima¹³), a kratki se samoglasnici pod određenim uvjetima duže, tako da je svaki samoglasnik mogao biti dug i kratak. Nakon VIII. stoljeća promjena /ǣ/ > /ō/ u posuđenih se toponimima više ne provodi,¹⁴ pa od romanskog *palude* dobivamo *Palit* (na Rabu) ne više *Poljud* (kao u Splitu), od romanskog *castellione* dobivamo *Kašun(i)*, a ne više *Koštilo*, *Košljun*, *Košjun* i sl. Usvajaju se likovi: *Marčana*, *Galižana* (bez promjene ā > ō, kao u *Povljana*, *Bošana*), česti su toponimi (i apelativi) *manastirine*, a ne više *Mojstir/Muster/Mostir* i sl.¹⁵

¹² Branka Migotti, *Ranokršćanska topografija na području između Krke i Cetine*. Ed JAZU, Monografije 2, Zagreb 1990, str. 4, 40, 44, 48.

¹³ D. Brozović/P. Ivić, *Jezik srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, p.o. iz Enciklopedije Jugoslavije. Ed. Leksikografski zavod, Zagreb 1988, 6-7.

¹⁴ Podrobnije o toj pojavi na širem prostoru vidi: G. Schramm, *Eroberer und Eingesessene. Geographische Lehnamen als Zeugen der Geschichte Südosteuropas im ersten Jahrtausend n. Chr.* Ed. Anton Hiersemann, Stuttgart 1988, 146 i passim.

¹⁵ To kratko /ō/ još dugo se u romanskih pisara na našem području percipira kao /ǣ/. Oni će još nekoliko stoljeća pisati (kako čuju) osobna imena *Belata*, 1080 (=Bělota), *Dabro*, 1090 (=Dobro), *Pradano*, 1080 (=Prodan), *Dabravito*, 1068 (=Dobrovit), *Dragavito*, 1068 (=Dragovit), te toponime: *Abravizzo* (=Obrovac), *Madonna de ataco* (=Otok). Usp. K. Jireček, *Romani u gradovima Dalmacije tokom srednjega veka* (prevedeno izdanje). SANU, Beograd 1962, s.v.

U ovu skupinu najstarijih imenskih prilagođenica (VI-VIII.st.) valja ubrojiti velik broj sakralnih toponima, pogotovu onih s imenom Marijinim. Njezin kult i podizanje crkava njoj u čast pojačava se u V. stoljeću poslije Nicejskoga koncila (431.g.). Većina ranokršćanskih katedrala njoj je posvećena: od Poreča (VI.st.), Pule (VI.st.), Osora (VI.st.), Krka (V.st.), Raba, Zadra, Splita, Dubrovnika itd. Većina Gospinih crkava posvećena je njezinu uznesenju (*Assumptio B.M. Virginis*, 15. kolovoza). One se na primorskom pojasu spominju kao *Stomorice* i sl., a blagdan se zove *Stomđrina*. To je jedan od najstarije potvrđenih hrvatskih katoličkih blagdana. Ime je nastalo od **santamaria*, gdje je romansko /ǎ/, kako je već objašnjeno, percipirano u tadašnjem hrvatskom jeziku kao /ǒ/: *Sutomora*/*Stomora*,¹⁶ i to naravno mnogo prije prijetvorbe nazala /q/ u /u/, kako pokazuju drugi toponimi s promjenom /q/ > /u/, gdje se zamjena /ǎ/ > /ǒ/ nije izvršila: *Sutvara* (: **santabarbara*), *Sudaneja* (: **sudanijelja*, tj. crkva). Promjena /ǎ/ (*santa*) i /ǒ/ (*sutǒ/stǒ* + *Maria* > **Mǒria*): **Stǒmorja* i sl. ne pokazuju samo duboku starinu te prilagodbe u prvim dvama stoljećima hrvatske doseobe na današnje (i nekadašnje) hrvatsko primorje nego i raširenost kulta, broj Gospinih crkava iz toga vremena, od kojih mnoge nisu još ni identificirane, i posvemašnji njihov razmještaj od Sutomore u Boki kotorskoj do Šmarja kod Kopra. Poimennice: *Sutđrina* i *Sutđrinsko polje* (: *Suto(mo)rina* u Boki), *Sutđrišće* (ruševina crkve sv. Marije na Silbi), *Stomđrine* (ime otoka s ruševinama ranokršćanske crkve blizu Lastova), *Stomđrica*¹⁷ (imena lokaliteta s četiri Gospine crkvice: Ložišća, D. Humac, Splitska, Selca¹⁸), *Stomđrica/Stomđrica* (brdo iznad Duća u Poljicima, obnovljena crkvice posvećena Gospi od sniga¹⁹), *Stomorica* (srednjovjekovna crkvice blizu Novalje na Pagu), *Stomđrija* (crkvice blizu Kaštel-Novoga s

¹⁶ Redukcija *santu* (> *sta-*, > *sto-*), *santa* (> *sta-*, > *sto-*) nastala je slijedom supstitucija *santa* > *sot-*, *sut-* > *st-*, pri čemu se /t/ pred drugim suglasnikom često gubio (*Sudānja*), supstituirao (*Sučidar* < *sut I(zi)dor*), a /u/ često ispadalo u prednaglasnom slogu. Te pojave zbivale su se i analoškim tvorbama, ili su njima bile potaknute (*Stomorica*, *Stobreč*, *Stivan* itd.). U tim mijenama nije moguće vidjeti kronologiju nastanka tih promjena.

¹⁷ Oblik *Stomorica* nastao je univerbizacijom pridjeva (*Stomđrja*) i imenice (crkvice) > *Stomorica* (kao *Bistrice* < *bistra rijeka* i sl.). Sufiks *-ica* nema ovdje deminutivnu funkciju (crkvice malih dimenzija). V. Putanec, o.c., 167, bilješka 102.

¹⁸ God. 1462: *sub Selce in Conaz penes Stomorice, positam na Stomoricah, incipiendo pod Duboke Stomorici*. Vidi MSHSM, 22, 213-4, V. Putanec, o.c., 144 i 167, bilješka 102; P. Šimunović, Sumartinska onomastika, *Rasprave Instituta za jezik* 1, Zagreb 1968, 113; isti, *Brač, vodič po otoku*, Zagreb 1987, str. 138. *Madonna na Selcih, B.M. de Radogna, zemle na Stomoricah*.

¹⁹ Na vrhuncima, na mjestu današnjih crkvice, priređivale su se brgulje, što je prežitek slavenskih kulturnih svetkovina. A. Škobalj, *Obredne gomile*. Sv. Križ 1970, str. 107.

antičkim i ranokršćanskim horizontom, bila je crkva srednjovjekovnoga sela Špiljana, pa se zove i *Gospa od Spilāna*), *Gospa od Stomōrja* (grobišna crkva i okoliš u Stomorskoj na Šolti), *Stomōrska*²⁰ (naselje na Šolti), *Stomorin otok* (današnji otok Kornat²¹), *Stomōrini lāzi* (na o. Olibu), *Stomōrino pōlje* (crkvice na starohrvatskom groblju u Triblju u Vinodolu; *Na pōli*, godine 1323), *Blāžena Gospa Stomōrica* na Gorici od Verpolja (XIII. st., 11 km od Šibenika, danas *Gospa od Vīpōljca*).²²

Na golemu starost toponima upozorava i to što se tim toponimima davno izgubilo značenje. Gotovo svugdje gdje su sačuvane crkve rabi se sanktorem: *Gōspā Stomōrica* (Brač), *Gospa od Stomōrja* (Šolta), pri čemu *Stomōrica*, *Stomōrje* i sl. označuju lokalitete a ne crkve. Drugdje, izmijenjeni oblik i naglasak svjedoče o zaboravljenju sadržaju kao npr. *Stomorīca* kod Novalje. Ona se i u latiniziranom liku godine 1289. spominje kao *sancta Maricia*, i već se onda nalazila u derutnom stanju.²³ Događalo se da su davnašnji toponim *Stomorija* zamjenjivali imenom naselja kojemu je crkva pripadala, kao npr. *Gospa od Spilana* (zapravo *Špiljane*, jer je i taj sadržaj 'ljudi koji žive oko špilje' bio zaboravljen). Ime šoltanskoga naselja *Stomōrska* pučka predaja tumači kugom koja je svake noći dok je harala mjestom "sto (u)morila", pa odatle *Stomōrska*.²⁴ Mnoge su crkve mijenjale naslovnika, jer se iz takva imena nije razabirao titular.²⁵ Dogodilo se to s rano-kršćanskom crkvom sv. Marte koja se spominje već 892. godine: *ecclesia s. Marthae*²⁶ a zvala se *Stomrata*, kasnije i danas *Stombrata*,²⁷ u kojem se imenu zbila ista pojava /š/ > /ō/ kao u prethodnim toponimima, i koja je u XII. st. s već zaboravljenim sadržajem bila posvećena Ivanu Krstitelju.²⁸ Ista pojava jednake

²⁰ P. Šimunović, Pristup jezičnoj i onomastičkoj problematici otoka Šolte. *Rasprave Zavoda za jezik*, 13, 1987, 150.

²¹ Godine 1354. *insula sanctae Mariae*, 1515. *insula vocata Stomorin Otock*. Usp. S. Antoljak, *Miscellanea Jadertina. Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 1, 1954, 110, br.18, 113.

²² B. Migotti, *o.c.*, 12.

²³ I. Oštarić, *Srednjovjekovna topografija i toponimija otoka Paga prema arhivskoj i arheološkoj izvornoj građi* (rukopisni rad). Zadar 1992.

²⁴ Ova pučka etimologija ima svoju istinu u kužnim pošastima, ali s pravom, etimološkom zbiljom nema nikakve veze.

²⁵ Crkva *Stomorija* u Poljicima, *Stomorica* u D. Humcu na Braču.

²⁶ K. Jireček, *o.c.*, 62.

²⁷ Konsonant /b/ umetnut je nakon izvršene metateze. Slično se zbililo s /m/ ispred bilabijala u toponimima *Dumbrava*, *Glomboka*, *Sumpetar* u Poljicima itd. Pojava je kudikamo mlađa od onih o kojima ovdje raspravljamo.

²⁸ B. Migotti, *o.c.*, 11-12.

starosti nahodi se u toponimima *Supokrač* (: **sampakrat^siju* : *Pancratius*²⁹) i vjerojatno *Sutožel* (: **santuaselu* : Anselmus, kod Splita³⁰), te *Sutomišćica* (naselje na Ugljanu, *in confino s. Heufemie*, 1304.). Kako je crkva posvećena sv. Fumiji, toponim se izvodi od **Sutofumišćica* > *Sutomijšćica*.³¹

Podjednaku lingvističku starost prepoznajemo u hrvatskoj prilagodbi romanškoga skupa /tj/, zapravo već afrikatiziranoga /t^sj/ u postkonsonantskom i postvokalnom položaju, u hrvatski fonem /č/. Ta se pojava nahodi u već spomenutim toponimima *Stobreč* (: **santulaurent^siju* > **Stovreč*, te nakon disimilacije *l - r > o - r* i betacizma *v > b*, u današnji lik *Stobreč*) i *Supokrač* (: **sampakrat^siju*), te u toponimima *Roč* (: *Ront^siu*), *Soča* (: *Sont^siu*), *Brač* (*Brat^sia*), *Polača* (: *palat^sia*) itd. Ta pojava zbivala se po P. Skoku od V. do VII. stoljeća.³² No zbog prihvatanja i prilagodbe spomenutih kršćanskih osobnih imena u hrvatskom jeziku, ti su svetački toponimi iz kasnijega vremena od onog koje pretpostavlja P. Skok.³³

U najranijoj fazi hrvatske doseobe u hrvatskom se jeziku još provodi otvaranje slogova premetanjem /or/ /ol/ > /ra/ /la/, odnosno /er/ /el/ > /re/ /le/. Ta je pojava poznata kao *metateza likvida*: *Melta* > **Mlětrь*, *Syrmiu* > **Srěmь*, *Albona* > **Labinь*, *Arsia* > *Raša*, *Arba* > **Rabь*, *Scardona* > **Skradinь* itd. Započeta je sredinom VIII. st., kako pokazuje toponim *Cherso* (*Kerso*), u kojem je najprije izvršena tzv. II. palatalizacija (*ke > ce*) koju se može pratiti od VII. do otprilike sredine VIII. stoljeća (*Civitate* > *Cavtat*, *Kessa* > **Ciska* > *Caška*, *Genta* > *Zeta*, *Cetina* < **Kentona*, **Ulkiniu*) (srednjovjekovni) *Lacin* (kasnije: *Ulcinj*), a zatim je provedena metateza likvida, koja je na djelu do kraja IX. stoljeća, kako svjedoče najstariji staroslavenski tekstovi u kojima je ona potpuno već izvršena. Stoga postanak naših sanktorema *Sumratin* (: Martin) na Lapadu i *Stombrata* (: Martha) u Bijaćima stavljamo u razdoblje njezina trajanja.

²⁹ Zbog čestote i redundantnosti /u/ u pridjevu *santu* pokraćivao se, a disimilacijom se gubio drugi nazal: **sumpakratsiu*, dok u toponimu *Sičadrija* valja polaziti od imenskoga lika *Jadrija*, *Jadro*, *Jadrešica* (toponim na Cresu). Usp. P. Tekavčić, O kriterijima stratifikacije i regionalne diferencijacije jugoslavenskog romanstva u svjetlu toponomastike. *Onomastica Jugoslavica*, 6, Zagreb 1976, 47.

³⁰ To ime dolazi kao *Ažel*. Po predaji je *Ažel* bio prvi ninski biskup i zaštitnik je Nina.

³¹ Potvrda iz 1580: *Summifshiza* dopušta vjerojatnije izvođenje **Sutfumia* > *Sutumija*. Oba su izvođenja Skokova. Usp. V. Putanec, o.c., 164.

³² P. Skok, Prilog metodu proučavanja romanizama u hrvatskom ili srpskom jeziku. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Zagrebu*, 1, Zagreb 1951, 456.

³³ P. Tekavčić, o.c., 41. Naravno, mlađeg je i isključivo hrvatskog porijekla promjena *tj > č* u toponimima *Sučurac*, *Sučidar*, *Sičadrija*, *Počukmarak*, odnosno *Citorij* (< **Cvitorij* < **Svitorij* < **sutvitorij*) na Dugom otoku.

Potvrde za supstituciju romanskih fonema /ð/ i /ũ/ pod određenim uvjetima hrvatskim stražnjim poluglasom /ъ/ i romanskog /i/, odnosno nenaglašeno /e/ kratkim poluglasom /ь/ nalazimo u toponimima *Muccurum* > **mukru* > **mъkъrъ* (> Makar), *Buccuri* > **bukur* > **bъkъrъ* (> Bakar), *Corinium* > **kъrinъ* (> Karin, pored *Krin*, usp. latinski pridjev *crinensis*, CD, 12, 196 iz 1335), *Corcyra* > **kъrkъkъ* (> Krkar), odnosno *Pisino* > **pъsin* (> Pazin), *Biston* > **bъstъ* (> Bast), *Nedinum* > **nъdinъ* (> Nadin) itd. Te se pojave mogu pratiti do oko 800. godine.³⁴ Navedene supstitucije nalazimo u svetačkim toponimima sa *sant(u)*, i to u kaštelanskom ojkonimu *Štafilić* (< **Stъfilič* < **Stufeliciu* < **santu Feliciu*³⁵) i u davnašnjem imenu splitskoga blagdana *Sudāmja/Sudājma* (*festa sancti Domnii*): *Sudumnja* > **Sudumja* > **Sudъmja* (> Sudāmja).³⁶ Dalmatsko-hrvatsku supstituciju /si/ > /š/, koja ne izlazi iz ovoga vremena, nalazimo u splitskom i biogradskom toponimu *Sukošan* (*santu Cantianu*³⁷), u kojem je, nakon disimilacije *n-n* > \emptyset -u, prisutna i već spominjana glasovna supstitucija /ă/ > /đ/.

Ocrtana panorama ranih toponomastičkih prilagodba ni približno ne uključuje sve dosad poznate toponime takve hrvatske jezičnoprilagodbene starosti. Ona, naravno, ne uključuje ni sve svetačke toponime tvorene pridjevom *santu* + *svetačko ime*. No oni toponimi koje smo spomenuli pokazuju da su od Hrvata primljeni uglavnom u VIII. stoljeću.

Taj jezičnokronološki podatak važan je izvan jezičnoga zanimanja.

Ti toponimi nadalje pokazuju da su u hrvatski jezik ušli kao izraz slivenih i pojedinačno nerazbirljivih sastavnica. Taj ulazak u hrvatski jezik, kako pokazuju jezične supstitucije na tom stupnju jezičnoga razvitka dalmatskoga i hrvatskoga jezika, mogao se dogoditi samo u jezičnoj (a to znači i u biološkoj, gospodarskoj, kulturnoj i konfesijskoj) simbiozi Hrvata i Romana na dotičnom prostoru, jer se toponimi stvaraju i oblikuju pridruživanjem zemljopisnom (sakralnom) sadržaju na samom mjestu, a ti su sadržaji po svojoj naravi nepomični i nepremjestivi.

To opet znači da razmještaj tih svetačkih toponima pokazuje prisutnost Hrvata u VIII. stoljeću na mjestima prostornog razmještaja dotičnih toponima. Te se tvrdnje na temelju toponomastičkih podataka možda ne mogu baš u svakom pojedinom primjeru prihvatiti kao vjerodostojni spomenik tih “gluhih stoljeća”

³⁴ Ch.E. Bidwell, *o.c.*, G. Schramm, *o.c.*, 147 i passim.

³⁵ V. Putanec, *o.c.*, 168, bilješka 111.

³⁶ P. Šimunović, Splitska Sudāmja. *Linguistica* 31/I, Ljubljana 1991, 421-424.

³⁷ Sv. Kacijan (iz južnoga Tirola) čašćen je od IV. stoljeća. U zadarskoj okolici čest je hipokoristik toga imena: *Kašo*, od kojega je paško prezime Kašić.

hrvatske povijesti,³⁸ ali množina javljanja istih imena na udaljenim krajinama i regularnosti jezičnih pojava u njima dokazuju kako ih valja uvažavati.

Gustoća, rijetkost ili izostanak tih toponima upućuje ne toliko na vjerojatnu gustoću hrvatskoga življa u pojedinim krajinama koliko na silinu simbiotskih procesa na dotičnim područjima od druge polovice VII. do kraja X. stoljeća.

U to doba ti sakralni toponimi koje Hrvati prilagođuju svojem jeziku dokazuju da su Hrvati na tim prostorima bili uglavnom evangelizirani.

Važna je činjenica da većinu toponima s romanskim pridjevom *santu* potvrđuju na pronađenim sakralnim zdanjima iz ranokršćanskog horizonta arheološka istraživanja. Toponimi s refleksom dalmatskoga pridjeva *santu* odnosili su se, dakle, na ranokršćanske crkve, na lokalitete gdje su one zatečene, u funkciji ili napuštene, odnosno na naselja koja su se nalazila oko crkava ili u njihovu okolišu.³⁹

Prema tome, ti toponimi s refleksom dalmatskoga pridjeva *santu* svjedoče da su se Hrvati naselili na prostore oko romanskih sakralnih zdanja koja su uglavnom nastajala u V. i VI. stoljeću, te da su živjeli s Romanima (i romaniziranim starincima) skladno i mirno, jer je takvo življenje uvjet svake simbioze, pogotovu biološke, gospodarske i jezične. Uvjet da se romanski toponimi prihvate, jezično prilagode i naslijede s takvim fonetskim prilagodbama na tom stupnju jezičnog razvitka romanskoga i hrvatskoga jezika, koji je balzamiran u dotičnim imenskim likovima.

Pogledom na razmještaj ranih romanskih prilagođenica⁴⁰ uočavamo "bijeje" prostore u kojima su takvi toponimi rijetko, ili nisu nikako zastupljeni. Prisutnost ili odsutnost njihova u vezi je s različitošću naseljavanja tih prostora u prvim stoljećima hrvatske doseobe.

Udara u oči izostanak toponima starodalmatskoga porijekla u primorskoj unutrašnjosti. Onamo više nije bilo gradova koji su preživjeli seobu naroda niti ranokršćanskih crkava u funkciji. Nije zapravo bilo starosjedilaca koji bi prenijeli Hrvatima ta imena i djelovali da se ona kao toponimi ustale. Nije bilo zajedničkoga življenja na tim prostorima. Pokazuje se da se nisu sačuvala imena gradova kao što su primjerice *Aequum* (=Čitluk kod Sinja), *Andetium* (=Muć), te *Siculi* (=Resnik u D. Kaštelima). Sačuvala su se naprotiv imena gradova s većom strateškom

³⁸ Ovdje navodim toponime *Sutandrija* (bez prijetvorbe sekvencije -and- u -od-), *Sumartin* (bez provedene metateze likvida), hibridna imena *Suspas* i *Sutrojica*. Oni upućuju na oponašanje starog imenskog uzorka, te su isključeni iz našega razmatranja.

³⁹ Literaturu o ranokršćanskim nalazištima vidi u navedenoj knjizi B. Migotti (bilj. 12) te u njezinoj disertaciji koja obrađuje ranokršćanske lokalitete između Zrmanje i Cetine.

⁴⁰ Osim za Krk i Rab gdje su veljotske prilagođenice djelomice iz kasnijega razdoblja.

važnošću, koja su još za doseobe Hrvata pružala zaklon i sigurnost starosjediocima. To su npr. *Dicmo* (: Decimu, *ad decimum lapidem*), *Sinj* (: Asiniu), *Trilj* (: Triuliu), *Klis* (: Clusa), *Karin* (: Cariniu), *Nadin* (: Nedinu), *Bribir* (: Varvaria), *Skradin* (: Scardona) *Knin* (: Tininiu) itd. Neka rijetka imena gradova i većina imena značajnih rijeka duboko u unutrašnjosti (*Sava, Drava, Bosut, Odra, Un(a), Vrbas, Bosna, Drina, Raša* itd.) preživjela su jer je na njihovim bregovima uvijek bilo ljudskih i jezičnih dodira, premda su i mnoge značajne rijeke izgubile svoja prvotna imena (*Mirna, Zrmanja, Krka, Cetina, Neretva* itd.). Slično je bilo i s imenima antičkih gradova u Dalmatinskoj zagori. Toponimi s dalmatskim pridjevom *santu* na tom području nisu potvrđeni.

S obzirom na najranije hrvatske supstitucije u romanskim toponimima zanimljivo je istarsko područje. Ono zapadno od Raše nije ulazilo u međe stare hrvatske države. U Istri su Hrvati došli na goleme prostore rimskih agera u zaleđima primorskih gradova Pule i Poreča.⁴¹ Hrvati su na tim prostorima bili već krajem VI. stoljeća. Upućuju na to istarski toponimi: *Brijuni, Oprtalj, Puč/Pučul, Pićan, Roč, Kopar, Milje, Pazin, Lovran, Plomin, Labin, Raša, Čepić* i mnogi drugi.⁴² Njima se pridružuju toponimi sa starohrvatskim nazalnim samoglasnicima: *Buzet, Poreč, Mutvoran, Motovun* i tek nekoliko svetačkih toponima s romanskim pridjevom *santu*: *Sativanac, Satlovreč, Supetarščina, Škocjan* (:s. Cantianu), *Šmarje* (: s. Maria), *Sočerga* te *Šmogor* (: s. Mogor < Hermagoras) na Kastavštini. Zamjećujemo da se glavnina romanskih toponima sa starim prilagodbama nalaze u središnjoj Istri, a ne po puljskom i porečkom ageru, gdje je hrvatsko naseljavanje bilo usporeno, kao što čitamo u Rižanskom placitu iz godine 804.⁴³ Upravo na tom prostoru sačuvao se do danas staroromanski, istriotski jezik. Upravo na tim kasnije kugom ispražnjenim prostorima zbiva se tzv. druga hrvatska (slovenska) kolonizacija Istre.⁴⁴ U središnjoj, hrvatskoj Istri, nasuprot, utvrđujemo najvišu koncentraciju

⁴¹ R. Matijašić, *Ageri antičkih kolonija POLA i PARENTIVM i njihova naseljenost od I. do III. stoljeća*. Ed. Latina et Graeca, 6, Zagreb 1988, 108 str. + table.

⁴² P. Šimunović, radovi iz bilježaka 42. i 45.

⁴³ Knez Ivan odgovorio je predstavnicima zapadnoistarskih gradova, koji su mu se potužili kako »u kuće i na posjede smještaju došljake Slavene, a nemaju ih u svojoj vlasti«. Kako će ih, nastave li ti Slaveni naseljavanje, izbaciti odatle. Taj poznati poklič »Ejciamus foras!« pratio je stoljećima Hrvate na tim prostorima gdje je njihovo naseljavanje bilo usporavano i osporavano. J. Bratulić/P. Šimunović, *Prezimana i naselja u Istri*, I, Rijeka-Pula 1985, 8.

⁴⁴ P. Šimunović, Tipološko-strukturalni ogled istarske ojkonimije. *Rasprave Zavoda za jezik*, 4-5, Zagreb 1979, 219-249 s kartama.

ciju ilirskih osobnih imena na rimskim spomenicima.⁴⁵ Ondje su nađeni najstariji glagoljski natpisi.⁴⁶ Na te se prostore odnosi čuveni Istarski razvod iz 1275. s hrvatskim i pohrvaćenim toponimima. Na tim prostorima sačuvali su se do danas najarhičniji čakavski govori.⁴⁷

Unatoč čestim nalazima ranokršćanskoga horizonta, pogotovu u zapadnoj, romanskoj Istri, slaba potvrđenost toponima s romanskim pridjevom *santu* upozorava na prilično kasno hrvatsko pokrštavanje (IX-X. st.), koje je vjerojatno uslijedilo za franačke vlasti iz Akvileje. Koliko god je prvotni hrvatski prodor u atarhičnu sredinu zapadnoistarskih gradova bio usporen, sačuvao je na tom području nekoliko toponima ranih hrvatskih glasovnih supstitucija (*Poreč, Kopar, Vrsar, Rovinj, Pula, Vodnjan, Brijuni...*) i neke hrvatske riječi u jeziku istarskih Romana kao npr. *lonizo* (=lonac), *kolizo* (=kolac) iz vremena dok se još izgovarao hrvatski poluglas, najbliži romanskom fonemu /i/ te *grendana* (= starohrvatski *grēdelb*, s disimilacijom $r - l > r - n$) iz vremena dok su se u hrvatskom izgovarali nazali, tj. do X. st. Ma kolika bila podvojenost istarskoga prostora na zapadno-istarske gradove s agerima i na napuštene kastelijere po središnjoj Istri (Histria septentrionalis) u koje useljavaju Hrvati, toponimi pokazuju na mirnu jezičnu simbiozu i na komplementarnost njihova gospodarstva. Unutar trokuta *Eufrazijane* (VI. st.) u Poreču, *Divič-grada* (puljske arene) te toponima *Peruna* i *Trebišća* na Učki širilo se kršćanstvo s bogoslužjem na dvama jezicima; tekstovi su pisani dvama pismima; kršćanstvo je prepleteno slavenskim poganstvom utkanim u imenima poput *Peruna, Trebišća, Črnog* i *Belog grada* iznad Roča itd.⁴⁸

Spomenimo da se ondje, na vratima u Istru, između Učke i Čićarije, nalazi nastariji slavenski ojkonomijski tip na *-jane*: *Površane, Kozjane, Šapjane, Jelšane, Žejane*, koji starošću korespondiraju s prvim romanskim toponomastičkim usvojenicama.

Drugi, i to dugi obalni prostor bez toponima s romanskim pridjevom *santu* bila je liburnska obala, od Albone i Flanone u Istri do Aenone (Nina). Na tom prostoru nalazili su se značajni liburnski gradovi *Tarsatica, Volcera, ad Turres, Buccuri,*

⁴⁵ M. Križman, *Rimska imena u Istri. Osobna imena na istarskim natpisima iz rimskog doba*. Zagreb 1991, 271 str. Razmještaj natpisnih nalazišta na str. 270-271.

⁴⁶ B. Fučić, *Glagoljski natpisi*. Ed. JAZU, Zagreb 1982, 421 str.

⁴⁷ P. Šimunović *Toponimija Istarskog razvoda. Onomastica Jugoslavica*, 6, Zagreb 1976, 3-34 + karta.

⁴⁸ A. Škobalj, *Obredne gomile*. Sv. Križ na Čiovu, 1970, 381-390.

Senia, Lopsica, Ortopla, Vegium, Argiruntum, Calambetae, Corinium,⁴⁹ od kojih je tek manji broj preživio seobu naroda u naseobinskom i u toponomastičkom smislu. Gospodarska pasivnost, loše veze sa zaleđem (npr. s Likom u kojoj su prilike bile slične i posljedice iste) i pomorski putovi koji su davali prednost međuotočkim prolazima, onemogućili su nakon hrvatske doseobe stalnu jezičnu i gospodarsku simbiozu, pa na tom terenu, osim u Vinodolu (gdje nalazimo na arheološkom nalazištu toponim *Stomorino polje*) nema mnogo preživjelih romanskih toponima, pa ni toponima tvorenih s romanskim pridjevom *santu*. Na svojoj navedenoj crti ne nalazimo ni tragove predromanike kao logičnoga slijeda rano-kršćanskoga graditeljskog horizonta. Jedino u Vinodolu (*Bribir, Grižane, Stomorino polje*) naslućujemo blijede tragove takva suživota, a ondje je upravo hrvatska prisutnost vrlo stara, što se ogleda u arhaičnosti čakavskoga dijalekta na cjelokupnom području od Trsata, Bakra do Ledenica.

Otoci nasuprot liburnskoj obali pokazuju kudikamo više romanskih toponima. Na Pagu su npr. *Caska* (< Kissa), *Novalja, Poveljana, Kolan/Moster*, nekoliko *Košjuna* i sl., *Polačine* i *Lun*,⁵⁰ te svetački toponimi *Stomorica* i *Sučurac* koji imenuju srednjovjekovne crkvice uz koje se nastavljaju mnoge druge⁵¹ s karakterističnim naslovniciama Vidom, Jurjem, Mihovilom, Maurom i Stjepanom. Dovoljno da na temelju navedenih toponomastičkih potvrda pretpostavimo kako je hrvatska nazočnost na ovom otoku već od početka VIII. stoljeća, kad je ondje hrvatski puk vjerojatno već bio evangeliziran.

Rab, koji se predstavlja jednim gradom i zapravo jednim raštrkanim selom, nema mnogo starih romanskih toponima: *Rab, Košljun, Plogar* (: *plaga* 'ravnića'), *Mocira* (: *maceria*), *Prsur* (: *frixoria*)..., dok *Bruškit* (*Bruscetum* 'vrsta grma'), *Kanitaj* (: *cannetu*), *Karara* (: *carraria* 'kolnik'), *Silba/Sirba* (: *silva*)⁵² pokazuju mlađe osobine u supstitucijskim prilagodabama. Od imena s pridjevom *santu* zastupljena su samo dva: *Sutvid* (: s. Vitu) i *Supetarska draga* s ranokršćanskim horizontom. Ukorijenjenost hrvatskoga življa na Rabu, po toponomastičkim podacima, nije bila ni vrlo rana ni posvemašnja.

⁴⁹ A. Mayer, *Etymologisches Wörterbuch der Illyrischen Sprache der alten Illyrier*, 2, 1957-1959, s.v.

⁵⁰ P. Šimunović, Krk, Rab i Pag u svjetlu toponimije. U: *Istočnojadranska toponimija*. Ed. »Logos«, Split 1986, 81-88.

⁵¹ I. Petricoli, Spomenici srednjovjekovne arhitekture na Pagu. *Starohrvatska prosvjeta*, n.s. 1952, 105-111; I. Oštarić, o.c., bilj. 23.

⁵² P. Šimunović, o.c., u bilješci 50, str. 77-81.

Zanimljivo je kako manji otoci sjevernoga Jadrana, daleko na pučini, pokazuju imenima rane romansko-hrvatske dodire: *Susak*, *Srakane*, *Olib*, *Silba*, *Supetar*. Na njima su i toponimi s romanskim pridjevom *santu* prilično obilato potvrđeni: *Sutorišće* (: s. Maria), *Pocukmarak* (: **pod sutmarak*) na Silbi, *Stivan* i *Sutorini lazi* na Olibu, *Supetarski art* na Supetru, *Sićadrija* na Iloviku, gdje je ruševina ranokršćanske crkve.⁵³

Na otocima s jakim romansko-bizantskim gradovima romansko-hrvatska simbioza očituje se dvojako. Tako na Krku Hrvati ne uzimaju udomaćeno romansko ime *Vekla* < *Vetla* < *Vetula* 'stara' *insula*, već prilagođuju starije ilirsko ime *Curicum* > *Curcu* > **Кѣрѣкѣ*, i to sudeći po promjeni /ŭ/ > /ъ/ (> ø), već krajem VIII. stoljeća.⁵⁴ U ageru grada Krka nalazimo kudikamo mlađe romansko-hrvatske imenske prilagodbe: *Punat* (: *ponte* 'gaz'), *Punčal*, *Plaj* (: *plagiu* 'obronak') te inačica *Pluj* (sa značenjem 'put'), *Kimp* (: *campu*), *Munt*, *Munčal* (: *monte /monticellu*), te toponime *Košljun* (: *castellione*), *Polačini* (: *palatia*), *Konobi* (: *canabulae*), *Sus* (: *sūrsu*) 'polje sjeverno od Krka' i *Porta su(s)* (=Porta superior) itd.⁵⁵ Ta toponimija pokazuje kasniju infiltraciju Hrvata u taj romanski kompleks uokolo grada Krka. Unatoč ranokršćanskom horizontu u krčkom ageru, ondje nema svetačkih toponima s romanskim pridjevom *santu*.

Tako međutim nije s drugim dijelovima Krka. *Omišalj*, za koje ime držimo da ne potječe od izraza *ad musc(u)lu* 'dagnjište', *castel Muschio*,⁵⁶ već da je motivirano utvrdom na današnjem *Gradčcu*, koja je bila manja (ili manje značajna) od one susjednom otočiću Sv. Mrako, koji se zvao *Almissa*⁵⁷ (> Omiš). *Omišalj* je susjedna umanjena: **almiss(u)* + *-ell(u)* > *Omišalj*, slično parovnim tvorbama: *Punat* ~ *Punčal*, *Munt* ~ *Munčal*, *Vanč* ~ *Vančal* itd.⁵⁸ U Omišlju do danas blagdan Velike Gospe zovu *Věla Gospojā*. Svetkovinu koja se tada upriliči na trgu kao dan prvih jesenskih plodova zovu *Stomōrina*. Oba imena *Omišalj* i *Stomorina* zbog davne supstitucije /ǃ/ > /ǃ/ Hrvati su prilagodili vrlo rano, vjerojatno odmah nakon doseobe. O toj drevnosti svjedoči vrlo stari hrvatski toponim *Dunajec* na samom vrhu grada.

⁵³ P. Šimunović, *o.c.*, u bilješki 50, str. 109-120.

⁵⁴ P. Šimunović, *o.c.*, u bilješki 50, str. 61.

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ P. Skok, *ER*, 3, 491, 562.

⁵⁷ I. Goldstein, *Bizant na Jadranu*. Ed. Latina et Graeca, 13, Zagreb 1992, 52, bilješka 328.

⁵⁸ P. Šimunović, *Istočnojadranska toponimija*. Ed. "Logos", Split 1986, 67.

U okolici Baške, koje ime nije nastalo od slavenske imenice *bъčьka 'bačva', koja »metafora karakteriše cijelu dragu i zaliv«,⁵⁹ nego je motivirano brdom *Bag* koje je s njezine južne strane, a istoga je postanja kao i (*Karlo*)*bag*.⁶⁰ To je staro ime *Bigi* (< Vegie / Οβειλα) s promjenom /i/ > /ɤ/ (> a), koja se zbivala, kako je već rečeno, vrlo rano. U Baškoj Dragi nahodim toponim *Sutvid*, a odnosi se na omanji brežuljak na kojem su zasad neidentificirane ruševine, a zacijelo je bila crkva toga sveca (Vita). Na istu pojavu hrvatskoga nazala /q/, koji je bio u imenu *Sutvid* (< *santuvitu), nahodimo u pohrvaćenim romanskim nazivima za kuma/kumu koji glase *sūtal/sūtla* od romanskoga *santulu/santula*.⁶¹ U Baškoj Dragi nalazi se nekoliko ranoromaničkih crkava, među kojima i Sv. Lucija u Jurandvoru s čuvenom Baščanskom pločom, a sadržava dio darovnice kralja Zvonimira i pisana je glagoljicom oko 1100. godine.⁶²

Pokazuje se naime, nasuprot dosadašnjim tvrdnjama, kako se Krk u etničkom smislu ne dijeli crtom od rta Pelave do Bačke na sjeverni hrvatski i na južni romanski. Romanski dio Krka prostire se dijelom južne obale i unutrašnjošću od grada Krka do podno Vrbnika, tj. zadržan je u najplodnijem dijelu, kako to pokazuje sačuvana romanska toponimija vrlo skorašnje hrvatske prilagodbe: *Kimp* (: *campus*), *Kampelje* (: *campellu*), *Lakmarin* (: *lacus*), *Mislučajnica* (: *mediu* > **mis* + *loci* > **luč* + *-ajnica*), *Muncél*, *Muraj* (: *muru*), *Kanitaj* (: *cannetu*), *Vanč* (< *vinci* 'šiblje'), iste motivacije kao i *Vrbno*, *Vrbansko polje*, po kojemu je dobio ime frankopanski grad *Vrbnik*. Na tom se prostoru, kao i u zapadnoj Istri, zapaža usporen prodor hrvatskoga življa u tkivo jake romanske populacije. Ondje se, kao i u zapadnoj Istri, zadržao stari romanski govor koji se zove *veklisun*, ili *veljotski*, sve do kraja XIX. stoljeća. Ondje je kao i u zapadnoj Istri, došla nova populacija na prostor Dubašnice i Poljica, u kojoj prepoznajemo mnogo tragova vlaškoga jezika u govoru i u onomastici. Na temelju takvih komplementarno razmještenih staroromanskih i hrvatskih područja dolazimo do konstante koja pokazuje kako se

⁵⁹ P. Skok, *Slavenstvo i romanstvo na jadranskom otocima*, 1, Zagreb 1950, I, 29.

⁶⁰ P. Šimunović, o.c., bilješka 50, str. 68. Usp. *Baška draga* na Pagu nasuprot (*Karlo*)*bagu* i *Baške Oštarije* iznad Karlobaga na Velebitu.

⁶¹ P. Skok, *ER*, 3, 366, M. Doria, *Grande dizionario del dialetto triestino, storico, etimologico, fraseologico*. Ed. »Il Meridiano«, Trieste 1987, 551.

⁶² Na ploči su upisana hrvatska narodna imena: *Držiha*, *Zdeda*, *Dobrovit*. Imenska sastavnica -vit 'gospodar' (koja je u imenu slavenskog božanstva *Svetovita*) utjecala je na kult sv. Vita (Vida) unoseći u svetački kult poganski supstrat. Usp. P. Šimunović, *Cresko-lošinjska Sutvija* i u vezi s njom. *Senjski zbornik*, 18, Senj 1991, 129-137; isti, *Osobno ime Vid*, *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik*, 21, 1995, 213-225.

na prostorima gdje je romanski, tj. dalmatski jezik, rano izumro u dodiru s hrvatskim jezična simbioza zbivala snažnije, pa su romanski onomastički prežici stariji, a hrvatsko se naseljavanje zbivalo ranije i intenzivnije. Tamo gdje je romanski živalj bio kompaktniji, kao u otočkim komunama Raba i grada Krka te u zapadnoistarskim primorskim gradovima, hrvatski je prodirao usporeno, jezična je simbioza bila slabija, prisutnost hrvatskih toponima manja i po vremenu kasnijih obilježja. Ondje je naprotiv zastupljena rimska predijalna toponimija⁶³ koja je preživjela slavensku doseobu bez većih međujezičnih dodira i u hrvatski se jezik integrirala kasnije. Na tu dihotomiju upozorava prisutnost i(li) izostanak svetačkih toponima s romanskim pridjevom *santu*.

Izostanak takvih toponima sa *sut-* zamjećuje se u unutrašnjosti dalmatskih gradova Jadera, Traguria, Spaleta i Rausija. Naime, kopneni prostori između tih odjelitih bizantskih gradova, na periferiji bizantske države, opustjeli su. Njih naseljavaju Hrvati od svojega doseljenja, pogotovu gradske agere i podgrađa. Gradovi u unutrašnjosti bili su napušteni. Ranokršćanska zdanja, kojih je bilo zamjetno mnogo u zadarskoj, splitskoj i neretvanskoj unutrašnjosti, srušena su ili bila izvan uporabe. Jezična simbioza ondje nije bila ni jaka ni djelotvorna. Toponimi s romanskim pridjevom *santu*, unatoč arheološkim nalazima ranokršćanskih crkava, na tom se prostoru nisu našli, i to također upozorava na diskontinuitet onomastičkih simbiotskih procesa.

Zadarski ager, primjerice, sačuvao je nekoliko starih romanskih ojkonima na kopnu kao što su: *Diklo* (: *Diculum*), *Puntamica* (: **mucla* < **muc(l)a* < *mutula* 'granični kamen'), *Kolovare* (: *cabalaria*), *Bibinje* (: *Vibianu*), *Bošena* (: *Bassanu*), *Nadin* (: *Nedinu*), *Polača* (: *palat^sia*), *Miranje* (: **mur(u)* + *-jane*), *Kopranj* (: *capra*), *Morpolača* (: *maur(a) palat^sia*) itd. Od toponima sa *santu* na kopnu su *Stomora* i *Sukošan*. Čak ni u ninskom kraju, gdje je jak antički i predromanički horizont, nema toponima s romanskim pridjevom *santu*. Međutim, takvih toponima nalazimo obilato na otocima pred Zadrom:⁶⁴ *Stivan*, *Stivanje polje* na Dugom otoku, *Citorij* (:s. *Victorius*) na Dugom otoku,⁶⁵ *Sudūjmi* na Lapkatu (=Vrgadi), *Sutomišćica* na Ugljanu, *Stomorica* i *Sučurac* na Pagu.

⁶³ R. Matijašić, Antičko nasljeđe u toponimiji Istre, toponimi na -an, -ana u Istri i Dalmaciji. *Histria Historica*, 4, sv. 2, Pula 1982, 107-133.

⁶⁴ Tamo se navodi (što radi uvida u rani hrvatski gospodarski pjezaž nije nevažno) prvi spomen tisućugodišnjeg ribarstva u Hrvata na istočnom Jadranu. Pri ustupanju prava na dotična ribolovišta uz Molat i u Telaščici svjedoče, među inim, Dobre i Čmeha. Vidi *Cod. dipl.*, I, 34, 49-50.

⁶⁵ Vidi B. Finka, Porijeklo naziva *Citorij. Radovi Instituta JAZU*, 2. Zadar 1953, 401-410.

U zadarskom i biogradskom zaleđu, koje u vrelima ima ime *Croatia*, odnosno *Hrvati*,⁶⁶ zasvjedočen je gusto najstariji slavenski ojkonomijski tip na *-jane*: *Tukljičane* (946, danas Tustica), *Jagodane* (1070-78, danas Jagodnje), *Hrašane* (1059, danas Raštane), *Babiane* (1081, pod Tinjem), *Jelšane* (1065-95, danas Jošani), *Mokrane* (1164), *Lešane* (1085-95, danas Lišane), *Smrdečane* (1069), *Mirane* (1076, danas Miranje), *Vrpoljane*, *Dračane* (1050, kod Nadinskog blata), *Doljane* (1059), *Komorane* (1287), *Kamenjane* (1070-78), *Petrčane* (1071), *Ceperlane* (1194), *Bilušane*, *Varikašane*, te *paucas villas Paghi: Pečane, Murovlane i Vlašići...*⁶⁷ Ti ojkonomi zorno upozoravaju na dihotomiju etničkih i simbiotskih procesa: s jedne strane, romansko-hrvatsko zajedničko življenje na zadarskoj obali i na njegovu otočju i, s druge strane, na hrvatsku prisutnost bez romanskoga onomastičkog očitovanja gotovo po svoj zadarsko-biogradskoj unutrašnjosti.

Slično je i na šibenskom primorju. Romanska imena nekih otoka pokazuju ranu hrvatsku prisutnost: *Kaprara* (: *capraria* ‘kozlišće’), *Kaprije* (: *caprula*), *Žirje* (: *zurī* < grč. γύρος), *Krbela* (: *curvella*), *Kakam* (: *cycinus* ‘labud’), *Srimač* (: *sermī* starije ime otoka Murtera), te imena naselja i predjela kao što su *Stupin* (: *Stelpona*), *Srima* (: *sermī*), *Okit* (: *acutu* ‘oštro’). Staroromanski toponimi poput *Šipnata* (: *siphonata*), *Mojstir* (: *manasteriu*), *Mirine* (: *mūru*), *Pijat* (: pilatu ‘plješivo, ogoljelo’ npr. zemljište), *Banja* (: *balnea* ‘kupalište’), *Ploča* (: *placa*) itd. nemaju za povijest naseljavanja prvorazredno značenje, jer su se kao već postojeći “topografski” apelativi mogli toponimizirati i kasnije.

Svetačkih imena s romanskim pridjevom *santu* ovdje je izuzetno malo: *Sustipanic* (otočić kod Pirovca, danas *Mojster*), *Stomorina* u Vrpolju i *Stivančica* na rtu Ploči, gdje se u srednjem vijeku spominje *samostan S. Johannes de Planca*. Ti lokaliteti nisu arheološki istraženi. Rt *Ploča* bila je već u antici vrlo značajan geografski i maritimni punkt te se spominje pod mnogobrojnim imenima.⁶⁸

Šibensko primorje, bez romanskoga grada, ne pokazuje izrazitu romansko-hrvatsku simbiozu. Ona nije očita u šibenskoj unutrašnjosti, iako su tamo pred-rimska i rimska naseobinska nalazišta bogata (*Srima, Bribir, Danilo, Skradin, Burnum, Tepljuh, Kljake, Knin* i dr.), ali su tamo i obilna hrvatska arheološka nalazišta po Kninskom, Kosovskom polju i drugdje. I ovdje se potvrđuje pravilo kako hrvatska predromanika nastaje u okružju antičkih ostataka ili je čak nasadena

⁶⁶ P. Šimunović, *Naša prezimena*. Ed. NZMH, Zagreb 1985, 302-313.

⁶⁷ P. Šimunović, *Prvotna simbioza...*, v. rad u bilješci 3, str. 198.

⁶⁸ Usp. knjigu R. Katičića, *Illyricum mythologicum*. Ed. Antibarbarus, biblioteka Historia, Zagreb 1995, passim.

na njih (*Uzdolje, Ždrapanj, Vrpolje* kod Knina, *Kašić, Šopot, Sv. Nediljica* u Zadru, *Zažvić, Putalj, Bijaći, Muć, Lopuška glavica, Crkvina, Stupovi* u Biskupiji, *Vrelo Cetine* itd.).

Ranokršćanska topografija na području između Krke i Cetine katalogizirana i obrađena u knjizi Branke Migotti,⁶⁹ sa sigurnim i vjerojatnim nalazištima, pokazuje kako u unutrašnjosti jezičnu romansko-hrvatsku simbiozu nije moguće obilnije potvrditi, jer ni ranokršćanske crkve, ni antička naselja nisu preživjela hrvatsku doseobu, pa ni jezična simbioza u unutrašnjosti nije bila moguća.⁷⁰

Na primorju pak uz gradove stvaraju se prostrana podgrađa ponajviše s pri-došlim hrvatskim pučanstvom. Ondje su upravo grozdasto zbijeni romanski toponimi kojih je osobito mnogo oko Trogira i Splita, zapravo na cjelokupnom pojasu do Omiša. Oni su podosta obrađivani u našoj onomastičkoj literaturi.⁷¹ Sukladno njima, ondje su mnogobrojni toponimi s dalmatskim pridjevom *santu(m)* kao primjerice: *Sutožel* (s. Asel, g.1210), *Sutulija* (:s. Elia, brdo kod Splita), *Sučidar* (: s. Izidor, sjeveroistočni dio Splita), *Sučurac* (s. Juraj na Putalju u Kaštelima), *Sumaksim/Sumajsin/Sumajs* (: s. Maksim, crkvice u Poljicima na sljemenu brda Perunskog), *Sudaneja* (s. Danijel, 1264., Trogir), *Sučurac* kod Klisa, *Sukojšan/Sukošjan* (: s. Kacijan, predjel u Splitu), *Sukošan* u Solinu, *Sumpetar* u Poljicima, *Supaval* u Splitu, *Supetar* i *Supetarska* (ostaci crkve i uvala na Čiovu), *Supetar* (ostaci crkve na Šolti), *Sustipan* u Poljicima i u Splitu, *Sutikva* (: s. Tekla, brdo između Solina i Mravinaca), *Smijovača* (: s. Mihael, ostaci crkve između Splita i Omiša), *Stobreč* (: s. Lovreč, stari Epetion), *Stomorica* (ostaci crkve u Poljicima), *Stomorija* (crkva u D. Kaštelima i groblje naselja Stomorske na Šolti), *Stomorska* (naselje na Šolti), *Stombrata* (: s. Marta u Bijaćima), *Stivan* na Birnju, *Štafalić* (s. Felicij, Kaštela), te staro ime blagdana *Sudājma* (*festa santi Domni*).⁷²

⁶⁹ Vidi bilješku 12.

⁷⁰ Nalazišta ranokršćanskog sloja u unutrašnjosti (B. Migotti, *o.c.*, 47-55) potvrđena su na ovim nalazištima: *Dicmo, Muć, Nisko, Trilj, Gradun, Grab, Brnaze, Turjaci, Otok, Gala, Sinj, Bisko, Lučane, Čitluk, Potravlje, Vučipolje, Krinj, Hrvaca, Otošić, Koljani, Dragović, Vrljka, Maovice, Cetina, Kotluše, Kijevo, Kljake, Lukar, Gradac, Cecela, Tepljak, Oklaj, Promina, Uzdolje, Orlić, Biskupija* (*Crkvina, Stupovi, Kapitul*). Među njima nema toponima s dalmatskim pridjevom *santu(m)*.

⁷¹ Literatura o toj toponimiji vidi u knjizi V. Putanec/P. Šimunović, *Retrospektivna onomastička bibliografija do godine 1975*. Ed. JAZU, Zagreb 1987, naročito djela L. Katića, P. Skoka i P. Šimunovića.

⁷² P. Šimunović, *Splitska Sudājma*, bilješka 36, str. 421.

Sve toponime potvrđuje ranokršćanski arheološki horizont⁷³ i uz mnoge od njih nastaju predromaničke crkve kao naravni slijed zajedničkoga življenja Romana i Hrvata u ondašnjim agerima do samih gradskih zidina, unutar kojih već tada žive hrvatski uglednici.⁷⁴ Razmještaj župa splitske biskupije iz XV. stoljeća umnogome se podudara s ranokršćanskim nalazištima. Drži se da se tek osnivanjem teme Dalmacije za Basilija g. 867. predromanika pojavljuje u astarejama, u suburbijama i na ruševinama ranokršćanskih crkava. Bilo je to kasno da bi se oblikovala i ustalila imena s romanskim pridjevom *santu*. Ona su se mogla samo naslijediti iz prethodnoga ranokršćanskoga supstrata u kojem su bila prepoznata na tom području.

Filološkom analizom mlađih povijesnih vrela,⁷⁵ osobito djela *Historia Salonitana* T. Arcidakona, R. Katičić pretpostavlja vjerojatan osnutak splitske nadbiskupije u drugoj polovici VII. stoljeća, kad se uređuju i odnosi s Hrvatima prispjelim u okolici Splita, po njegovu predgrađu.⁷⁶ Toponimi kao što su *Solin*, *Trogir*, *Omiš*, *Mosor*, *Poljud*, *Pojišan* (: *Pansianu*) s promjenoma /ǃ/ > /ǃ/, te *Brač*, *Stobreč*, *Sulet*, *Split* i dr. upozoravaju upravo na to vrijeme njihova nastanka kao plod romansko-hrvatskih jezičnih, gospodarskih i kulturnih doticaja.

Može se pretpostaviti da upravo u to doba na širem splitskom primorju Hrvati doživljavaju prvu evangelizaciju.

Toponima s romanskim pridjevom *santu(m)* gotovo nema na kopnenom primorju neretvanske i zahumske sklavinije unatoč ranokršćanskim crkvama u unutrašnjosti.⁷⁷ Ondje je malo starih romanskih toponimijskih prilagođenica: *Komin* (: *caminu*), *Ploče* (: *placa*), *Mogorjelo* (: **magurela*⁷⁸), *Makar* (: *Mucur*), *Bast* (: **bǃst* < *Biston*), *Imota* (: *(i)*ǃmotǃ* -ski < *Aematis*), *Matokit* kod Vrgorca,

⁷³ B. Migotti, *o.c.*, 47-55.

⁷⁴ *Tvordacat* (=Tvrdouhat?), otac splitskoga nadbiskupa Ivana iz X. stoljeća, očito je ugledan građanin, koji je, kad već ima sina Hrvata na biskupskom tronu u romanskom Splitu, barem u drugoj generaciji u tom gradu, a ta genealogija vodila bi čak do sredine IX. stoljeća.

⁷⁵ Toma Arcidakon, *Historia Salonitana*, c. 13. Ed. F. Rački, 36-37.

⁷⁶ R. Katičić, *Vetustiores ecclesiae Spalatensis memoriae. Starohrvatska prosvjeta*, ser. III, sv.17, Split 1988, 17-51. Autor utvrđuje povijesnost biskupa Ivana Ravenjanina iz prvotnog vremena kad mu Veliki Sever poklanja kuću za biskupski stan u Dioklecijanovoj palači, u koju se Sever s mnogim salonitanskim izbjeglicama sklonio i iz koje je *uređivao odnose s hrvatskom rodovskom vlašću po Solinskom polju*.

⁷⁷ Đ. Basler na strani 141 svoje knjige *Krćanska arheologija* (Ed. Crkva na kamenu, Mostar 1986) donosi kartu s ranokršćanskim nalazištima u širem porječju Neretve.

⁷⁸ Usp. tumačenje toga toponima u D. Alerić, O porijeklu i značenju zemljopisnih imena s osnovom imot-. *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, 11, 1969, 83-90 (:"*in monte*").

Norin (: *Narona*). Od ranokršćanskih toponima sa *santu* zabilježili smo *Sutvid* u Tučepima, *Sitilija* zapadno od Vrgorca i *Sutikva* (: s. *Tecla*) na groblju u Podgori. Car Konstantin Porfirogenet zove sredinom X. stoljeća taj kraj *Paganija* i kaže da su Slaveni ondje pogani.⁷⁹ U Paganiji nema ni predromanike. Toponimi sa *santu* javljaju se u nasuprotnom kraju na Pelješcu: *Sutpavo* (Ston), *Subrijana* (: s. *Cubrianu* < *Cyprianu*, naselje), *Sudžujan* (: s. *Julianu*, vjerojatno naselje Žuljana), *Supetar* (brdo), te imena otočića između Pelješca i Korčule: *Sutvara* (: s. *Barbara*, kod Lumbarde) i *Sumaksin* (*insula s. Maximi*, 1111., danas *Majsan*). Na Korčuli unatoč staroromanskim toponimima: *Krkar* (< *Corcyra*), *Čara* (< (*co*)*tiara* 'brusje'), *Pupnat* (< *pompinata* 'vinovom lozom zasađena') itd. nema toponima s romanskim pridjevom *santu*.

Na neretvansko-zahumskom području nema toponomastičkih potvrda intenzivnih romansko-hrvatskih doticaja iz hrvatske doseobe na tom području. Ondje se i pokrštavanje zbilo prilično kasno (*παγανία*), kudikamo kasnije nego na srednjodalmatinskom području, na primorskim i otočnim prostorima starohrvatske države.

Nalaz ostataka ranokršćanske crkve na mjestu današnje katedrale u Dubrovniku upozorava na to da je taj grad stariji od dolaska Pitauranaca i od vremena kad biskup Ivan nastavlja ondje slijed cavtatskoga biskupskoga središta.⁸⁰ Romansko-hrvatska simbioza po tzv. Astoreji i dubrovačkim otocima odvijala se nesputano i naravnije nego u tom romanskom gradu, u kojem se dalmatski (raguzejski) jezik, s društvenom prestižnom moći, zadržao gotovo do XV. stoljeća.⁸¹ Od toponima tvorenih s dalmatskim pridjevom *santu* navodimo: *Superka* (hipokoristik od *Petra*, s. *Perka*, otočić),⁸² *Sutpavo* (Orašac kod Dubrovnika), *Sutpetka* (brdo na Lapadu), *Sušćepan* (otočić pred Cavtatom), *Supetar* (otočić pred Cvatatom), *Sustjepan* (selo u Rijeci Dubrovačkoj), *Suvarevina* (=s. *Barbara*, na Šipanu), *Sudurađ* (naselje na Šipanu), *Sutulija* na Šipanu, *Sutmiho* na Lopudu, *Sumratin/Sumratinj* na Lapadu, *Supokrač* na Šipanu, *Sutilija* na Mljetu, *Sutmihojska* (*u*)*vala* na Mljetu,

⁷⁹ Imena gradova koja car spominje u Zahumlju glase: *Zahumlje*, *Hum*, *Buna*, *Mokro*, *Ošlje*, *Dabarski grad*, *Ston*, *Glumina*, *Slivno*... Ta su imena, po D. Aleriću, sva osim Stona, hrvatskoga porijekla. Vidi: D. Alerić, Porfirogentovi zahumski toponimi. *Rasprave Zavoda za jezik*, 10-11, 1984-1985, 27-48.

⁸⁰ R. Katičić, *Aedificaverunt Ragusium et habitaverunt in eo. Starohrvatska prosvjeta*, ser. III, sv.18, Split 1988(1990), 5-38. Bilo je to, dakako, mnogo prije X. stoljeća.

⁸¹ Ž. Mušjačić, *Dalmatski elementi u mletački pisanim dubrovačkim dokumentima XIV stoljeća. Rad JAZU*, 327, 1962, 237-380.

⁸² V. Putanec, *o.c.*, 63.

Suđurac na Mljetu, *Suđurađ* na Lastovu, *Supetrić*, otočić kod Lastova, *Stomorina*, otočić s crkvom kod Lastova.⁸³ Ta toponimija u vremenskom je skladu sa staroromanskim toponimima s toga područja u hrvatskim glasovnim prilagodbama, kao što su primjerice: *Konavli* (: *cannabula*), *Labe* (< *Lave* : *lau*), *Mljet*, *Lastovo*, *Prožura* (: *frixoria*), *Polača*, *Pomena*, *Sobra*, *Brkata* (: *verticata*), *Gruž*, *Lopud*, *Cavtat*, *Molunat*, *Lapad*, *Šipan*, *Lakljan*, *Oliba*, mnogi toponimi u Boki kotorskoj itd.⁸⁴ Glasovne supstitucije romanskih imena upućuju na ranu hrvatsku doseobu na prostor nekadašnje dubrovačke astareje i na dubrovačke otoke, uključivši i otok *Krkar* (staro hrvatsko ime za Korčulu) i poluotok *Rat* (kako se prije zvao Pelješac). Etiologija toponima pokazuje da je romansko-hrvatska simbioza bila postupna, mirna, a evangelizaciju Hrvata na tim prostorima valja vezati uz osnutak i djelovanje dubrovačke biskupije. Pojava predromanike od IX. stoljeća, osobito na stonskom području, upozorava na neprekinuti slijed graditeljske baštine na tom cjelokupnom prostoru.

Po nastanku i prilagodbama toponimâ s dalmatskim pridjevom *santu* ističu se dva udaljena otoka: Cres na sjeverozapadu i Brač na jugoistoku. Na njima je tih toponima obilno. Na Braču su to naselja i lokaliteti uokolo otoka prozvani po titularima ranokršćanskih crkava: *Stivan/Sutivan*, *Supetar*, *Stobreč/Lovrečina*, *Zastivanje* (od *s. Johannes*, predio iza župne crkve sv. Ivana, uz čiji je bočni zid iskopana ranokršćanska bazilika), *Stomorica* (u Splitskoj, Selcima, D. Humcu sjeveroistočno od Ložišća), *Sutulija*, prodolina do predromaničke crkve sv. Ilije i *Sutvara* (između Nerežišća i Praženica, predjel se zove *Sutvorje* < *s. Barbara*). Na Cresu i okolnom otočju to su: *Sutlovreški* na Osorčici i *Sutlovreški* u Polačama istočno od Cresa, *Suplatunski* (: *s. Plato*), istočno od Osora, *Stivanjska*, uvala mjesta Belog (nekadašnjega *Caput insulae*), *Suviški* (*s. Vitus*), zaselak Stivana na Cresu, *Stivan*, selo nastalo sraštanjem nekoliko zaselaka, *Sićadrija*, ostaci ranokršćanske crkve na Iloviku. I druge onomastičke osobine, zajedno s dijalekatskim, te sačuvani mnogi romanizmi u hrvatskoj prilagodbi, pokazuju da su Hrvati na ova dva velika otoka rano doseljeni. To dokazuju i osobine njihovih čakavskih govora. Brač uz to nije imao grada, pa se jezična simbioza provodila izravno i mirno, kao uostalom i na Cresu, jer otočki, strateški i geografski položaj Osora u to doba nije mogao biti posrednik romansko-hrvatskih simbiotskih procesa na tom pretežito stočarskom otoku s malim seoskim gospodarstvima. Na Cresu je sačuvana Va-

⁸³ Ovima odgovaraju romanski toponimi: *Rausium*, *Konavli*, *Labe* itd.

⁸⁴ P. Šimunović, *Prvotna simbioza, o.c.*, 176-177; isti, *Toponimijske značajke dubrovačkog otočja. U: Istočnojadranska toponimija, o.c.*, 91-108.

lunska ploča, vjerojatno najstariji hrvatski glagoljski spomenik s gotovo istim tekstom i u hrvatskom i u latinskom jeziku i latinskim pismenima ispisan, a na Braču Povaljski prag, najstariji hrvatski pisani spomenik pisan zapadnom ćirilicom g. 1184. Na oba otoka, a osobito na Braču, sačuvane su mnoge crkvice predromaničkoga i ranoromaničkoga sloja, koje su, za razliku od onih ranokršćanskih po uvalama uz more, smještene u unutrašnjosti otoka i po vrhuncima s titularima: Jurjem, Mihovilom, Vitom, Ciprijanom, Nikolom, Ivanom i Pavlom, Tudorom, Kuzmom i Damijanom, koji su bili omiljeli u Bizantu, a koji svojim kultovima u Hrvata čuvaju tragove nekadašnjeg slavenskoga pretkršćanskog vjerovanja.⁸⁵

Ocrtavaju se tako dva sloja crkava s obzirom na veličinu, smještaj, pripadnost biskupijama, na titulare i tipove imena.

* * *

Kao što se spoliji sa starokršćanskih crkвина ugrađuju u mlađe predromaničke crkvice, tako su se i romanski jezični relikti ugrađivali u hrvatske imenske likove. Ti likovi svojim glasovnim petrificiranim sastavom upozoravaju na vrijeme supstitucijskih procesa koje prepoznajemo u imenima. To je vrijeme daleko i ne daje mnogo drugih podataka za spoznaju davnašne stvarne i jezične povijesti. Zdanja i zemljopisni sadržaji kojima se navedena imena pridružuju nepomični su i nepremjestivi spomenici, te upravo imenima svjedoče o prostoru na kojem se ta drevna romansko-hrvatska jezična simbioza zbivala nakon dolaska Hrvata u ta imenovana područja. S imenskih likova, upravo na šavu njihovih romansko-hrvatskih jezičnih prožimanja, želio sam odrediti intenzitet, razmještaj i vrijeme tih pojava. Toponime o kojima je bila riječ oblikovao je evangelizirani hrvatski puk. S toga gledišta oni su pouzdani podaci i pomažu graditi onaj prvotni hrvatski kulturni pejzaž svojim jezičnim, svojim sadržajnim, svojim čestotnim i razmještajnim porukama.

⁸⁵ P. Šimunović, Cresko-lošinjska Sutvija i u vezi s njom. *Senjski zbornik*, 18, 1991, 129-137.

SACRAL TOPONYMY FROM THE PERIOD OF LATE ANTIQUITY TO THE PREROMANCE ERA

Summary

The author attributes some yet unknown toponyms to the type of sacral toponyms formed with sanctus + the name of the saint. He also explains some holiday names such as *Sudājma* in Split and *Sutvija* at the island of Lošinj. He specifically emphasizes following facts:

1. Toponyms of this type are related to titulars of the late antique churches from the 5th and 6th centuries, which is important for acknowledging the continuity of antiquity even after the Croatian colonization of these territories.

2. Some toponyms show the substitutional changes that are much older than the last confirmations of vocalic nasals in Croatian. The phonetic changes such as: $\check{a} > \check{o}$ (*Stombrata*), $-t^{\check{s}}i- > -\check{c}-$ (*Stobreč*), $\check{u} > \check{r}$ (*Sudājma*) occurred by the end of 8th century.

3. The distribution of toponyms formed with *sut-/st-* attested at the territories of Roman cities, particularly around Zadar, Split and Dubrovnik, not only shows the existence of linguistic symbiosis, but also the biological and economic merging of Romance urban population with the Croats living around towns. The forms of those toponyms point to the penetration of Croats into Romance cities and their early evangelization in those territories.